

Філософія

УДК 165.12:159.955:004.8

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20599865>

**Епістемологічні трансформації ментальності та смисловий коворкінг
з великими мовними моделями**

Фіцак Андрій Володимирович,

аспірант кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького
м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-6222-5504>

Коломієць Олена Германівна,

доктор філософських наук, професор кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького
м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1343-426>

Прийнято: 17.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

***Анотація.** У статті здійснюється філософсько-антропологічний та епістемологічний аналіз трансформацій людської ментальності в умовах поширення великих мовних моделей і генеративного штучного інтелекту. Досліджується вплив LLM на структуру пізнання, формування смислів, когнітивні практики та творчий досвід сучасної людини. Обґрунтовується теза щодо того, що генеративний штучний інтелект є не лише технологічним інструментом, а чинником глибокої зміни способу існування людини у цифровій*

культури, маркером виникнення новітнього середовища як передовсім когнітивного простору. Особлива увага приділяється аналізу трансформації класичної моделі суб'єкта пізнання, яка поступово переходить від автономного мислення до алгоритмічно опосередкованих форм когнітивної діяльності. Визначено, що великі мовні моделі змінюють характер доступу до знань, посилюють тенденції до фрагментарного сприйняття інформації та формують новий тип епістемічної адикції. У роботі розглядаються позитивні та негативні аспекти використання генеративного штучного інтелекту. До позитивних тенденцій віднесено демократизацію доступу до знань, розвиток персоналізованого навчання, прискорення міждисциплінарного синтезу та розширення можливостей творчої взаємодії людини і цифрових систем. Серед основних ризиків виокремлено стандартизацію мислення, поверховість пізнавальних практик, девальвацію інтелектуального зусилля, кризи авторства та посилення інформаційних маніпуляцій. Аналізується феномен алгоритмічної медіації реальності, в межах якого значна частина соціального досвіду людини формується через тексти та смислові конструкції, створені штучним інтелектом. Окремий акцент зроблено на проблемі творчості та зміні психології творчого процесу в умовах цифрової культури. LLM не володіють екзистенційним досвідом, тілесністю чи інтенційністю, однак здатні виступати інструментом кооперативної творчості та стимулювати нові форми креативної взаємодії. У статті запропоновано кілька можливих моделей розвитку взаємодії людини та генеративного штучного інтелекту: адаптивно-гуманістичну, технократичну, симбіотичну та кризову. Також обґрунтовано концепцію смислового коворкінгу та виснувано необхідність формування гуманістичної стратегії співіснування людини й алгоритмічних систем, у центрі якої мають залишатися критичне мислення, когнітивна автономія та цінність людського досвіду.

Ключові слова: великі мовні моделі, генеративний штучний інтелект, епістемологія, ментальність, когнітивні трансформації, творчість, смисловий коворкінг, філософська антропологія, психологія творчості, алгоритмічна свідомість.

Epistemological transformations of mentality and semantic coworking with large language models

Andpiy Fytsak,

postgraduate student of the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work
B. Khmelnytskyi Cherkasy National University
Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0005-0110-4826>

Olena Kolomiets,

Doctor of Philosophy,
Professor of the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work
B. Khmelnytskyi Cherkasy National University
Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1343-4268>

Abstract. *The article carries out a philosophical, anthropological and epistemological analysis of the transformations of human mentality in the conditions of the spread of large language models and generative artificial intelligence. The influence of LLM on the structure of cognition, the formation of meanings, cognitive practices and creative experience of modern man is studied. The thesis is substantiated that generative artificial intelligence is not only a technological tool, but a factor in a profound change in the way of human existence in digital culture, a marker of the*

emergence of a new environment as a primarily cognitive space. Special attention is paid to the analysis of the transformation of the classical model of the subject of knowledge, which gradually moves from autonomous thinking to algorithmically mediated forms of cognitive activity. It is determined that large language models change the nature of access to knowledge, strengthen tendencies towards fragmentary perception of information and form a new type of epistemic addiction. The paper considers the positive and negative aspects of the use of generative artificial intelligence. Positive trends include the democratization of access to knowledge, the development of personalized learning, the acceleration of interdisciplinary synthesis and the expansion of opportunities for creative interaction between humans and digital systems. The main risks include the standardization of thinking, the superficiality of cognitive practices, the devaluation of intellectual effort, the crisis of authorship and the strengthening of information manipulation. The phenomenon of algorithmic mediation of reality is analyzed, within which a significant part of human social experience is formed through texts and semantic constructions created by artificial intelligence. A special emphasis is placed on the problem of creativity and the change in the psychology of the creative process in the conditions of digital culture. LLMs do not possess existential experience, corporeality or intentionality, but they are able to act as a tool for cooperative creativity and stimulate new forms of creative interaction. The article proposes several possible models for the development of human interaction with generative artificial intelligence: adaptive-humanistic, technocratic, symbiotic and crisis. The concept of semantic coworking is also substantiated and the need to form a humanistic strategy for the coexistence of humans and algorithmic systems is concluded, at the center of which should remain critical thinking, cognitive autonomy, and the value of human experience.

Keywords: *large language models, generative artificial intelligence, epistemology, mentality, cognitive transformations, creativity, semantic coworking, philosophical anthropology, psychology of creativity, algorithmic consciousness.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цифрових технологій, зокрема поширення великих мовних моделей (LLM) і генеративного штучного інтелекту, актуалізує принципово нову епістемологічну й антропологічну ситуацію, в якій традиційні уявлення про природу пізнання, суб'єктність і творчість зазнають глибокої трансформації. Проблема полягає в тому, що штучний інтелект перестає бути лише інструментом обробки інформації та дедалі більше набуває статусу активного учасника процесів смислотворення, що змінює саму структуру взаємодії людини зі знанням, утворюючи простір взаємодії між людською й машинною агентністю та видозміни людської суб'єктності, які стосуються насамперед сфери ментальності як стійкого способу мислення, світосприйняття та емоційного реагування, характерного для окремої людини, соціальної групи або нації.

У класичній філософській традиції суб'єкт пізнання розглядався як автономна свідомість, що через досвід, рефлексію та раціональний аналіз формує знання про світ. Однак у сучасних умовах значна частина когнітивних операцій делегується алгоритмічним системам, які здатні генерувати тексти, інтерпретації та концептуальні конструкції, що автоматично сприймаються користувачем як готові смисли. Це породжує ситуацію епістемічної залежності, подібну водночас до Делезової концепції машини бажань (*desiring-machine*) та до античного «Бога з машини» (*deus ex machina*), коли людина дедалі частіше спирається не на власну аналітичну діяльність, а на результати машинної генерації, принципи якої залишаються непрозорими. Особливої складності набуває проблема концептуальної трансформації Гуссерлевого горизонту смислів. Смислотворення, яке раніше було результатом культурного досвіду, індивідуальної рефлексії та соціальної комунікації, тепер значною мірою опосередковується великими мовними моделями. Вони формують нові рамки інтерпретації реальності, задають стилістичні, концептуальні та навіть логічні обмеження того, що може бути висловлено і помислено, створюючи когнітивний

фрейм чи навіть бульбашку, «цифрову коробку» (digital box). Таким чином, змінюється не лише зміст знання, але й структура можливого мислення як такого, тобто власне структури ноєзису та ноєматика. Водночас виникає феномен смислового коворкінгу між людиною і машинним агентом, який ще недостатньо теоретично осмислений у сучасній філософії та когнітивних науках. Ідеться про ситуацію, коли процес формування смислів набуває спільного характеру, а межа між автором та інструментом стає розмитою [1].

Це створює нові форми творчості, але також породжує ризики втрати когнітивної автономії, стандартизації мислення й редукції складних інтелектуальних процесів до алгоритмічно згенерованих відповідей. Проблема посилюється тим, що швидкість і доступність генерації контенту змінюють саму психологію мислення, знижуючи роль тривалого аналізу, критичної рефлексії та глибинного осмислення. У результаті формується новий тип ментальності, в якому людський суб'єкт функціонує у постійній взаємодії з алгоритмічними системами, що впливають на його когнітивні стратегії та смислові орієнтири. Отже, ключова наукова проблема полягає у необхідності концептуального осмислення трансформації ментальності та механізмів смислотворення в умовах інтеграції генеративного штучного інтелекту у когнітивні практики людини, а також у визначенні наслідків цього процесу для автономії суб'єкта, природи творчості та структури сучасного знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформації ментальності в умовах розвитку штучного інтелекту та великих мовних моделей активно розробляється у сучасній філософії, когнітивістиці, соціології знання та дослідженнях цифрової культури. Серед зарубіжних авторів ключовий внесок у осмислення епістемологічних наслідків генеративного ШІ зробили Л. Флоріді, Н. Бостром, К. Кроуфорд, Ю. Харарі, Б. Нанай, Е. Бендер, Е. Гебру, М. Чіріатті та ін., які аналізують природу великих мовних моделей як нових агентів інформаційної реальності. Зокрема обґрунтовується теза про взаємодію людини

та III як «систему 0» (System 0 thinking), де III функціонує як когнітивне розширення, що передує людському мисленню [2], відповідно до запропонованих Д. Канеманом понять «система 1» та «система 2» як мислення інтуїтивного та рефлексивного [3].

Р. Боммасані та колектив авторів Stanford University концептуалізують базові моделі (foundation models) які слугують основою (фундаментом) для безлічі програмних додатків, замінюючи необхідність створювати окрему модель для кожної нової задачі, як базову інфраструктуру сучасного знання [4]. Особливу увагу ризикам та обмеженням LLM приділяють Е. Бендер, Т. Гебру, А. МакМіллан-Мейджор та М. Мітчелл [5], які вводять критичну концепцію «імовірнісних папуг» («stochastic parrots»), підкреслюючи епістемічну непрозорість та соціальні ризики генеративних систем. Показово, що ця метафора фіксує опис великої мовної моделі як системи, що хаотично зшиває разом послідовності мовних форм, які вона спостерігала у своїх величезних навчальних даних, базуючись на імовірнісній інформації про те, як вони поєднуються, але без жодного розуміння сенсу, подібно запам'ятовування людського слововжитку папугою. У цьому ж напрямі працюють А. Біргане та інші дослідники, які аналізують ціннісну вбудованість алгоритмів [6] і проблему відтворення культурних упереджень у машинному навчанні. Питання взаємодії людини і III як нової форми когнітивної екосистеми розглядають Ю. Двіведі та колектив авторів, які підкреслюють мультидисциплінарний характер впливу генеративного штучного інтелекту на науку, освіту та суспільство [7]. У контексті підходів до аугментації свідомості та мислення важливою є класична робота А. Кларка і Д. Чалмерса «Розширений розум» (1998), автори якої ще наприкінці XX ст. обґрунтували ідею розподіленого когнітивного процесу між людиною та зовнішніми системами [8]. У сучасній філософії технологій ці підходи розвивають Н. Бостром [9], М. Тегмарк [10], а також Д. Ганкел [11], який критично осмислює онтологічний статус машинного інтелекту та етичні

наслідки його автономізації. У сфері освітніх досліджень значний внесок зробили Е. Каснеці зі співавторами, які аналізують потенціал і ризики використання ChatGPT у навчальному процесі, зокрема трансформацію ролі викладача й студента в умовах генеративного ШІ [11]. Соціально-філософський вимір цифрової трансформації також досліджується Ш. Зубофф у концепції «стежачого капіталізму» (surveillance capitalism), де показано зв'язок між алгоритмічними системами та зміною структур соціального контролю [12].

В українській науковій традиції проблеми ментальності, цифрової культури та трансформації свідомості активно розроблялися і розробляють В. Кремень, В. Андрущенко, М. Попович, С. Кримський, В. Храмова, В. Бех, Г. Горак, а також сучасні дослідники цифрової філософії та соціальної антропології. У їхніх працях акцентується увага на змінах освітніх практик, когнітивних стилів і культурних кодів у цифрову епоху. Проблематика соціальної комунікації, цифрових медіа та формування нових смислових просторів розглядається у працях Г. Почепцова, Ф. Бацевича, С. Квіта, Н. Зражевської та інших дослідників, які аналізують зміну комунікативних практик у цифровому середовищі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, недостатньо розробленим залишається питання концептуалізації смислового коворкінгу як специфічної форми взаємодії між людиною та генеративними моделями. Залишається відкритим також питання про те, яким чином алгоритмічні системи змінюють сам горизонт можливого мислення та як це впливає на структуру ментальності як культурно й комунікативно зумовленого феномена. Недостатньо дослідженою також є проблема епістемічної залежності людини від мовних моделей та її вплив на автономію суб'єкта пізнання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є концептуалізація феномену смислового коворкінгу як нової форми когнітивної

взаємодії між людиною і генеративним штучним інтелектом, а також аналіз його впливу на трансформацію ментальності й горизонту смислів у цифрову епоху. Завданнями є виявлення епістемологічних, психологічних та філософсько-антропологічних наслідків інтеграції великих мовних моделей у процеси смислотворення, а також окреслення можливих сценаріїв розвитку людської когнітивної автономії в умовах алгоритмічно опосередкованої реальності.

Виклад основного матеріалу. Поява великих мовних моделей стала однією з наймасштабніших технологічних трансформацій початку XXI століття. Дослідники вказують: «Взаємодоповнюваність між людським та штучним демонструє, що взаємодію людини та комп'ютера доведеться переглянути» [13, с. 692]. Генеративний штучний інтелект уже не є лише допоміжним цифровим інструментом, а поступово перетворюється на активного учасника процесів виробництва знання, формування смислів та інтерпретації реальності [4]. Якщо попередні хвилі цифровізації переважно автоматизували обчислення, зберігання даних чи комунікацію, то сучасні LLM беруть участь у когнітивній діяльності людини, впливаючи на самі механізми мислення, творчості та пізнання. Саме тому проблема епістемологічних трансформацій ментальності в умовах поширення генеративного ШІ стає однією з центральних тем сучасної філософії, психології творчості та філософської антропології. Йдеться не лише про технічний прогрес, а про глибоку зміну способу існування людини у світі знань і смислів.

Сучасна людина дедалі частіше взаємодіє не безпосередньо з інформацією, а опосередковує цю взаємодію через симуляції алгоритмічних посередників, що трансформуює (чи деформує) традиційні життєві форми і практики. Ця взаємодія формує новий тип когнітивного досвіду, в якому межа між людським мисленням і машинною генерацією стає дедалі менш очевидною. Оскільки великі мовні моделі є нейромережевими системами, натренованими на величезних масивах текстових даних, їхня здатність генерувати зв'язний контент, підтримувати

діалог, створювати аналітичні тексти й імітувати різні стилі мовлення створює ілюзію інтелектуальної співучасті. Людина починає сприймати алгоритм не просто як інструмент, а як співрозмовника, помічника або навіть креативного партнера. Саме тут виникає нова антропологічна ситуація: технічна система починає виконувати функції когнітивного співучасника людського досвіду.

Така трансформація є принципово новою для історії культури, оскільки вперше техніка втручається не лише у фізичну чи інформаційну сферу, а безпосередньо у сферу продукування смислів. Людське мислення дедалі частіше здійснюється у співпраці з алгоритмом, а це означає, що сама структура суб'єкта пізнання починає змінюватися, традиційні уявлення про структури ноєміноєзису піддаються. Класична епістемологія будувалася на уявленні про автономного суб'єкта, який здобуває знання через досвід, спостереження, аналіз та інтерпретацію [7]. У межах цієї моделі знання було результатом інтелектуального зусилля, тривалого процесу осмислення та внутрішньої рефлексії.

Генеративний штучний інтелект змінює цю логіку. Людина дедалі рідше звертається до першоджерел, натомість отримуючи вже синтезовані відповіді, що з точки зору філософської антропології є постанням смислу 2.0 – нового інформаційного ресурсного середовища. Знання стає не результатом індивідуального пошуку, а продуктом алгоритмічної компіляції. Це породжує феномен епістемічної непрозорості, оскільки користувач активно застосовує результати роботи нейромережі, не розуміючи принципів її функціонування, що своєю чергою створює парадокс довіри до алгоритму: «Нейронні підходи загалом, і великі моделі зокрема, швидко випередили рейтинги лідерів у широкому спектрі тестів, і знову ж таки приказка «немає даних, як більше даних» здається правдивою. Може здатися, що прогрес у цій галузі насправді залежить від створення дедалі більших мовних моделей (та дослідження того, як їх використовувати для різних цілей) [14, с. 619]. Така ситуація поступово змінює

сам характер пізнання. Якщо раніше важливим було вміння знаходити, перевіряти й аналізувати інформацію, то тепер пріоритетною стає здатність ефективно взаємодіяти з генеративними системами, тобто *людська пізнавальна діяльність зосереджується не на аналізі інформації та формально-логічних операціях та створенні дискурсу, а на модеруванні цих процесів штучними агентами.*

Особливо важливим є вплив великих мовних моделей на горизонт смислів сучасної людини. У феноменологічному вимірі смислотворення традиційно передбачало особистісне переживання, культурну пам'ять, внутрішню роботу свідомості й рефлексію. Генеративний ШІ частково перебирає на себе ці функції, створюючи тексти, інтерпретації та пояснення, які людина може сприймати як готові смислові конструкції. У результаті формується ризик стандартизації мислення, адже алгоритми навчаються на масових корпусах тексту, тому їхні відповіді тяжіють до статистично домінантних формулювань, що створює небезпеку уніфікації інтелектуального простору й ілюзію аксіологічної нейтральності такої смислогенерації: «Машинне навчання наразі має надзвичайно великий вплив на світ, дедалі більше впливаючи на інституційні практики та задіяні спільноти. Тому вкрай важливо поставити під сумнів розпливчасті уявлення про цю галузь як ціннісно нейтральну або універсально корисну» [15].

Водночас не можна ігнорувати позитивний потенціал LLM. Вони дозволяють швидко синтезувати різні галузі знання, генерувати альтернативні підходи та стимулювати асоціативне мислення. Саме тому сучасна епістемологічна ситуація є амбівалентною: поряд з ризиком когнітивної редукції виникають нові можливості для інтелектуального розширення, адже ментальність цифрової епохи формується під впливом постійної взаємодії людини з алгоритмічними системами. Відомо ж бо, що кожна історична епоха породжувала власний тип мислення: усна культура формувала міфологічну

свідомість, епоха друкарства – лінійну раціональність, інформаційне суспільство – мережеву фрагментарність. Генеративний ШІ започатковує новий тип ментальності – алгоритмічно інтегровану свідомість, до якої надаються предикації метафоричності та кліповості [16], а також характерне делегування когнітивних функцій зовнішнім цифровим системам.

Сучасні дослідники зазначають: «Життєсвіт сучасної людини формується в полі взаємодії технологічних середовищ і символічних структур, серед яких метафора займає центральне місце. Саме через метафоричні моделі – такі як «мережа», «інтерфейс», «штучний інтелект», «простір» та ін. відбувається не лише осмислення цифрової реальності, але й її привласнення, включення у повсякденний досвід. Водночас ці моделі не є нейтральними: вони задають певні інтерпретаційні рамки, які визначають способи взаємодії з технологіями, формують очікування і впливають на соціальні практики. Метафора у просторі ІКТ є амбівалентною: з одного боку, вона відкриває нові горизонти розуміння, сприяє інноваціям і міждисциплінарним зв'язкам, дозволяє інтегрувати новий досвід у структуру життєсвіту. З іншого боку, метафора може фіксувати обмежені інтерпретаційні схеми, сприяти спрощенню складних процесів і навіть виконувати ідеологічну функцію, формуючи певні моделі мислення та поведінки» [17].

Людина дедалі частіше передає алгоритмам функції пам'яті, аналізу, структурування інформації та навіть творчого синтезу, що створює передумови для радикальних змін психології мислення: якщо раніше інтелектуальний розвиток передбачав накопичення знань, то нині все більшої ваги набуває навичка ефективної взаємодії з інформаційними системами, а знання перетворюється з внутрішнього ресурсу на динамічний процес доступу до зовнішніх когнітивних структур. Суттєво трансформується і структура уваги. Швидке генерування текстів та миттєве отримання відповідей стимулює поверхневий стиль взаємодії з інформацією та *практично нівелює можливість*

формування у людини власного дискурсивного ідіостилю. Тривале читання, повільне осмислення й аналітична концентрація поступово поступаються фрагментарному споживанню контенту [18]. Людина звикає до швидких результатів і втрачає толерантність до складності, що особливо небезпечно для гуманітарного знання, яке вимагає інтерпретації, рефлексії та інтелектуального занурення. Водночас генеративний ШІ створює феномен симуляції знання, позаяк мовні моделі здатні генерувати переконливі тексти навіть у тих випадках, коли зміст не має достатнього емпіричного підґрунтя, інакше кажучи, симуляції схильні до марення [19]. У результаті людина може оперувати мовними конструкціями без глибокого розуміння їхнього сенсу, і безумовно, така ситуація створює ризик формування псевдоерудиції – поверхневого володіння дискурсом без реального інтелектуального досвіду.

Одним із найглибших викликів генеративного ШІ є проблема творчості, оскільки класичні концепції творчості пов'язували її з унікальним людським досвідом, інтенційністю, уявою й екзистенційним переживанням світу, а людська творчість є не лише комбінуванням елементів, а й способом самовираження особистості. Великі мовні моделі ж генерують тексти на основі статистичних закономірностей, однак результати їхньої роботи іноді демонструють високий рівень новизни та стилістичної складності. Це ставить під сумнів традиційне уявлення про природу творчості, що становить зміст новітніх філософських і деонтологічних запитувань, насамперед в царині етики і права [20].

Сучасна культура дедалі частіше оцінює творчість через кінцевий продукт, а не через внутрішній процес його створення. Якщо текст здається оригінальним і переконливим, суспільство схильне сприймати його як творчий незалежно від способу його виникнення. Проте людська творчість містить компоненти, недоступні штучному інтелекту: тілесність, переживання часу, екзистенційну тривогу, моральну відповідальність та афективну глибину [21]. Очевидно, що

LLM можуть моделювати мовні форми творчості, але не здатні переживати творчий акт як внутрішню подію буття. При цьому взаємодія людини з генеративними моделями породжує нову форму творчості – кооперативну, спільну творчість, *взаємодію як коворкінг*. У цьому випадку ШІ виступає не автором, а інструментом асоціативного стимулювання, генератором варіантів і каталізатором смислових експериментів. Отже, психологія творчості в умовах цифрової культури переживає фундаментальні зміни: якщо раніше творчий процес вимагав тривалого накопичення матеріалу, то нині значна частина підготовчої роботи автоматизується, що суттєво змінює структуру творчого акту як пізнавального зусилля. небезпека полягає в тому, що легкість генерації може призвести до девальвації творчої дисципліни та втрати людиною та спільнотами глибини інтелектуального переживання, що, втім, поки що, на 5 рік існування LLM, важко надається до кваліметрії. Проте одночасно відкриваються нові можливості для міждисциплінарних експериментів, колективної творчості та розширення меж художнього мислення.

Таким чином, генеративний ШІ суттєво впливає і на структуру суб'єктивності, адже у традиційній культурі авторство було пов'язане з унікальністю особистості, тоді як у цифровому середовищі дедалі частіше виникає феномен розмитого авторства [22]. Людина редагує, комбінує та модифікує тексти, створені алгоритмом, що породжує кризу автентичності, адже якщо алгоритм здатний генерувати тексти, подібні до людських, постає питання про критерії оригінальності. Людина може втратити відчуття унікальності власного інтелектуального продукту, так само як філософські чи юридичні підстави такої унікальності. Водночас автоматизація творчих процесів породжує страх професійної та екзистенційної непотрібності. Особливо гостро це проявляється у сферах, пов'язаних з мовленням, освітою, журналістикою, дизайном і мистецтвом [23]

Водночас мовні моделі виконують функцію своєрідного когнітивного дзеркала, відображаючи колективні культурні установки й інтелектуальні тенденції суспільства. Назагал, попри численні ризики, генеративний ШІ має значний конструктивний потенціал [11], адже великі мовні моделі демократизують доступ до знань, полегшують переклад, підтримують освіту та дослідницьку діяльність. Вони здатні адаптувати інформацію до рівня конкретного користувача, пояснювати складні концепції та створювати персоналізовані освітні траєкторії. У науковій сфері LLM можуть прискорювати аналіз великих обсягів тексту і сприяти міждисциплінарному синтезу. Водночас існує небезпека формування епістемічної залежності, коли людина поступово втрачає здатність до самостійного аналізу та критичного мислення, причому особливо небезпечним є ризик девальвації інтелектуального зусилля у ситуаціях, коли тексти генеруються миттєво, відповідно зменшується цінність тривалої дослідницької роботи й аналітичної концентрації. На нашу думку, це становить пряму та однозначну загрозу як сучасним я-концепціям у психології, так і підставам філософської антропології.

Філософсько-антропологічний вимір проблеми пов'язаний з питанням про те, що означає бути людиною в епоху когнітивної автоматизації [24]. Сучасна людина дедалі більше існує у просторі алгоритмічно згенерованих смислів, оскільки її досвід формується не лише безпосередньою взаємодією зі світом, а й взаємодією з цифровими системами інтерпретації. У цьому контексті можна говорити про виникнення нового антропологічного типу – *homo algorithmicus* як варіанту *homo digitalis*. Якщо *homo digitalis* – це широке поняття, що описує людину, яка існує в системі «людина-гаджет» і постійно пов'язана з цифровими мережами, то *homo algorithmicus* фокусується на глибшій трансформації: переході від простого використання технологій до співжиття та взаємодії з алгоритмами штучного інтелекту, які приймають рішення за людину. Отже, це людина, чия когнітивна діяльність структурована постійною співпрацею з

алгоритмами. Проте така трансформація не означає автоматичної дегуманізації. Навпаки, вона актуалізує питання про унікальність людської свідомості. Великі мовні моделі здатні імітувати мовлення, але не мають феноменального переживання світу, тілесності, смертності чи екзистенційного досвіду. Саме тому людська свідомість зберігає принципову відмінність від алгоритмічної генерації.

Таким чином, майбутнє взаємодії людини та генеративного ШІ може розвиватися за кількома сценаріями:

- *адаптивно-гуманістична модель* передбачає використання алгоритмів як інструментів підсилення людського потенціалу при збереженні пріоритету критичного мислення та творчої автономії;
- *технократична модель*, навпаки, ґрунтується на максимальному делегуванні когнітивних процесів алгоритмам, що може призвести до масової інтелектуальної залежності;
- *симбіотична модель* передбачає формування гібридного інтелекту, в якому людина й ШІ функціонують як взаємодоповнюючі системи, які конституують пізнавальну активність та обмежують, виокремлюючи, її простір.

Кризовий сценарій можливий у випадку втрати етичного контролю над технологіями та руйнування довіри до знання як такого. У цьому випадку суспільство може зіткнутися з масовою дезінформацією, фрагментацією свідомості та девальвацією авторства. Особливо важливими є зміни у сфері освіти [25]. Генеративний ШІ радикально змінює способи навчання, дослідження та написання текстів, відтак освітня система більше не може базуватися виключно на накопиченні знань, а ключовими компетенціями майбутнього стають критичне мислення, здатність перевіряти інформацію, навички міждисциплінарного синтезу й етична відповідальність. Освіта повинна перейти від моделі репродукції знань до моделі формування когнітивної автономії, але на

підставі гуманізму як принципу неможливості маргіналізації людського в епістемологічних і смислогенераційних процесах, що, втім, не означає повернення до радикального просвітницького антропоцентризму.

Особливого значення набуває розвиток метакогніції – здатності людини усвідомлювати власні процеси мислення, що означає реінтерпретацію феноменологічної традиції у філософії. Поза цією вимогою існує ризик перетворення людини на пасивного споживача та ретранслятора алгоритмічно згенерованих смислів. Суттєвим аспектом проблеми є також трансформація соціальної комунікації, адже генеративні моделі дедалі активніше використовуються у медіа, рекламі, політичному дискурсі та соціальних мережах, що означає вплив алгоритмів не лише на індивідуальне мислення, а й на колективне формування суспільної думки. Виникає феномен алгоритмічної медіації реальності, коли людина отримує значну частину інформації через тексти, створені або відредаговані штучним інтелектом, і безумовно, подібна ситуація може призводити до посилення інформаційних маніпуляцій, поширення функціонування симулякрів в індивідуальній та колективній свідомості й ерозії довіри до традиційних джерел знання. Особливо небезпечним є те, що генеративний ШІ здатний створювати тексти, стилістично подібні до людських, імітувати ідіостилі, що ускладнює розпізнавання дезінформації та фейкових наративів. У перспективі це може змінити саму природу наукового дискурсу, публічної комунікації та політичної культури.

Не менш важливою є проблема емоційної взаємодії людини з алгоритмами, оскільки сучасні мовні моделі дедалі краще імітують мовні форми емпатії, дружньої підтримки й емоційної чутливості, тобто вже існують прецеденти формування психологічної прив'язаності як залежності від цифрового співрозмовника, коли той сприймається як безпечний простір комунікації [26]. Показово, що Cambridge Dictionary визначив «парасоціальний» (parasocial interaction) як слово 2025 року, підкреслюючи актуальність явища в епоху ШІ та

цифрових аватарів. З одного боку, це створює нові можливості для психологічної підтримки та доступності консультаційних сервісів. З іншого – виникає ризик заміщення реальних міжлюдських стосунків алгоритмічними симуляціями. Людська психіка історично формувалася через живу взаємодію, тілесну присутність та емоційний контакт. Тому надмірна залежність від цифрових форм спілкування може призводити до зростання соціальної ізоляції, емоційної фрагментації та втрати глибини міжособистісних зв'язків, що з необхідністю звужує епістемічні фрейми й практики.

Прикметно, що якщо в контексті філософії культури генеративний ШІ можна розглядати як новий етап розвитку техногенної цивілізації, то для епістемологічного потенціалу цієї цивілізації він може постати як цілком амбівалентний феномен. Якщо індустріальна епоха змінила фізичне середовище існування людини, то цифрово-алгоритмічна епоха трансформує сам простір свідомості: людина починає жити у світі постійно генерованих текстів, образів та інформаційних потоків, що створює феномен надлишку смислів, у якому дедалі важче відрізнити значуще від випадкового [27].

Одним із ключових викликів стає проблема смислової орієнтації як феноменологічна проблема самопозиціонування через інтенціональність свідомості. У ситуації нескінченного та такого, що експоненціально поширюється, інформаційного потоку людина ризикує втратити здатність до інтенціювання свідомості та фокусування уваги і, відповідно, до внутрішньої концентрації та екзистенційної глибини. Саме тому сучасна культура потребує нових механізмів критичної селекції інформації та розвитку рефлексивного мислення.

Таким чином, великі мовні моделі стали не просто новою технологією, а чинником глибокої трансформації людської ментальності. Їхній вплив виходить далеко за межі автоматизації тексту та стосується фундаментальних структур пізнання, творчості, пам'яті й самоідентифікації – генеративний ШІ формує нову

епістемологічну ситуацію, в якій знання дедалі частіше виникає в результаті взаємодії людини й алгоритму. Саме тому сучасна філософія та психологія творчості повинні осмислити не лише технічні аспекти ШІ, а й ті антропологічні зміни, які він приносить у структуру людського буття [28]. Загалом, майбутнє залежатиме від того, чи зможе людство сформувати гуманістичну модель співіснування з алгоритмічними системами. Тому основним завданням освіти, культури та філософії стає не боротьба з технологіями чи пошук форматів адаптації до них, а збереження людської здатності до критичного мислення, творчої автономії та екзистенційного, питомо людського переживання світу.

Подальший розвиток проблематики взаємодії людини та великих мовних моделей дозволяє уточнити один з найбільш концептуально продуктивних феноменів сучасної епістемології – *смісловий коворкінг* машинного агента і людського суб'єкта. Йдеться про нову форму когнітивної співдії, в якій процес виробництва смислів більше не належить виключно людині, але й не може бути редукований до автономної діяльності алгоритму. Натомість формується гібридний простір інтелектуальної взаємодії, де людська інтенційність і машинна генеративність переплітаються у спільному процесі конструювання знання. У традиційній моделі пізнання суб'єкт виступав як центр смислотворення, тоді як інструменти залишалися зовнішніми засобами. Проте у випадку великих мовних моделей межа між інструментом і партнером стає розмитою, позаяк алгоритм не лише виконує інструкції, але й пропонує альтернативні смислові траєкторії, які можуть змінювати початковий задум людини. Таким чином, виникає ситуація когнітивної рекурсивності: людина формулює запит, система генерує відповідь, яка своєю чергою трансформує сам запит і переорієнтовує мислення суб'єкта. Це створює динамічний цикл взаємного коригування смислів.

Смісловий коворкінг можна описати як простір спільного виробництва інтелектуальних конструкцій, в якому людський суб'єкт зберігає

інтенціональність, а машинний агент забезпечує варіативність і швидкість генерації. Людина в такій системі виконує роль смислового архітектора, який задає напрямки, цілі та ціннісні рамки, тоді як алгоритм функціонує як множинний генератор можливих рішень. Подібний розподіл ролей змінює саму природу творчого акту: він більше не є індивідуальним актом інсайту, а стає процесом координації між різними типами когнітивних агентів. З епістемологічної точки зору смисловий коворкінг руйнує класичну опозицію між суб'єктом і об'єктом знання. Знання перестає бути стабільним результатом і перетворюється на процес постійної реконфігурації смислів. У цьому процесі важливу роль відіграє алгоритмічна варіативність, яка забезпечує множинність інтерпретацій і відкриває простір для альтернативних концептуалізацій. Водночас людська свідомість виконує функцію селекції, оцінки й етичної верифікації згенерованих смислів. І саме ця взаємодія створює баланс між творчою надмірністю та критичною структурованістю.

Психологічний аспект смислового коворкінгу пов'язаний з трансформацією механізмів мислення. Людина починає мислити не лише лінійно, але й асоціативно-алгоритмічно, інтегруючи у власну когнітивну активність зовнішні генеративні патерни. Це формує новий тип креативності, який можна визначити як *розширену творчість*, де частина інтелектуальних операцій делегується штучному інтелекту. Водночас виникає ризик когнітивної залежності, коли суб'єкт втрачає здатність до автономного смислотворення без підтримки алгоритму. Філософськи смисловий коворкінг може бути інтерпретований як перехід до постсуб'єктної епістемології, в якій знання більше не прив'язане до єдиного центру свідомості, але і не є фрагментованим (наразі маємо на увазі постмодерністський контекст), а розподіляється між різними агентами, утворюючи мережеву структуру інтелекту. У такій системі істина перестає бути фіксованою точкою і набуває характеру процесуальної узгодженості між людськими та машинними інтерпретаціями, що становить

суттєву епістемічну й антропологічну новацію, додаючи до класичної геленівської теорії ексцентричного позиціонування [29] (модуси «бути тілом» та «мати тіло») модус «бути єдиним з машинним агентом в просторі віртуальності». Отже, смисловий коворкінг людини і генеративного штучного інтелекту є не лише технічною взаємодією, а новою формою організації мислення, що трансформує саму природу пізнання, творчості й інтелектуальної суб'єктності в умовах цифрової цивілізації.

Висновки. Узагальнюючи проведені дослідження, слід підкреслити, що поява великих мовних моделей радикально змінює не лише технічні умови обробки інформації, але й фундаментальні засади формування людської ментальності, структури пізнання та творчого мислення. Центральним результатом аналізу є виявлення переходу від класичної моделі автономного суб'єкта до розподіленої когнітивної системи, в якій значна частина смислотворчих операцій здійснюється у взаємодії людини з алгоритмічними агентами. У цьому контексті концепція смислового коворкінгу виступає ключовим теоретичним інструментом для опису нової епістемологічної реальності. Смисловий коворкінг людини і машинного агента означає не просто використання штучного інтелекту як інструменту, а формування спільного простору виробництва смислів, у якому людська інтенційність і алгоритмічна генеративність взаємно доповнюють одна одну. Людина задає ціннісні орієнтири, проблемні поля та критерії релевантності, тоді як мовні моделі забезпечують множинність варіантів, асоціативну глибину та швидкість когнітивної обробки. У результаті мислення набуває діалогічно-гібридного характеру, де смисл постає не як внутрішній продукт індивідуальної свідомості, а як результат постійної взаємної корекції між різними агентами пізнання.

Особливої трансформації зазнає горизонт смислів сучасної людини. Якщо раніше він формувався через культурну традицію, освіту, безпосередній досвід і міжлюдську комунікацію, то в умовах генеративного штучного інтелекту він

дедалі більше визначається алгоритмічно опосередкованими потоками інформації. Великі мовні моделі стають новим інфраструктурним шаром смислотворення, який структурує те, що може бути сказано, інтерпретовано або навіть помислено. Таким чином, змінюється не лише зміст знання, але й сама рамка можливого мислення. Важливою рисою є амбівалентність цього процесу. З одного боку, смисловий коворкінг розширює когнітивні можливості людини, відкриваючи доступ до багатовимірних інтерпретацій, прискорюючи аналітичні процеси та сприяючи міждисциплінарному синтезу. З іншого боку, він створює ризики стандартизації мислення, епістемічної залежності та поступового витіснення автономних форм смислотворення. У цьому полягає головна напруга сучасної епістемологічної ситуації – між розширенням інтелектуальних горизонтів і потенційною втратою когнітивної самостійності.

Можна стверджувати, що генеративний штучний інтелект не лише змінює інструменти мислення, але й трансформує саму онтологію смислу. Людська свідомість дедалі більше функціонує у режимі співтворчості з алгоритмічними системами, що формує нову модель розподіленого інтелекту. Саме смисловий коворкінг стає тією концептуальною рамкою, яка дозволяє описати цю нову реальність як процес спільного конструювання горизонту смислів, у якому людина зберігає роль інтерпретативного центру, але вже не є єдиним джерелом знання чи творчості.

Список використаних джерел

1. Соціально-психологічні стратегії побудови суспільства : монографія ; О. М. Плющ ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД , 2023. 124 с.
2. Chiriatti M., Bergamaschi Ganapini M., Panai E., Wiederhold B., Riva G. System 0 : Transforming Artificial Intelligence into a Cognitive Extension. 2025. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.14376>

3. Канеман Д. Мислення швидке й повільне ; пер. з англ. М. Яковлєв. 5-те вид. Київ : Наш. Формат, 2021. 480 с.
4. Bommasani R. et all. On the Opportunities and Risks of Foundation Models. Center for Research on Foundation Models (CRFM) – Stanford University, 2021. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2108.07258>.
5. Birhane A. The unseen Black faces of AI algorithms. *Nature*. 2022. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-03050-7>.
6. Dwivedi Y. K. et all. Opinion Paper: “So what if ChatGPT wrote it?” Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*. 2023. Vol. 71. 102642. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.10264>
7. Clark A., Chalmers D. The Extended Mind. *Philosophy & Religion, Scholarly Journals, microfilm*. 1998. Vol. 58 (1). URL: https://archive.org/details/sim_analysis_1998-01_58_1/page/6/mode/2up (дата звернення: 10.05.2026).
8. Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин. Київ : Наш формат, 2020. 408 с.
9. Tegmark M., Shapiro R. (Narrator). Life 3.0 : Being Human in the Age of Artificial Intelligence. London : Penguin, 2017. 384 p.
10. Gunkel D. J. Person, Thing, Robot: A Moral and Legal Ontology for the 21st Century and Beyond. Cambridge, MA : MIT Press, 2023. Vol. 25, article number 53. Pp. 246. <https://doi.org/10.7551/mitpress/14983.001.0001>
11. Kasneci E. et all. ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education. *Learning and Individual Differences*. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>
12. Zuboff S. Das Zeitalter des Überwachungskapitalismus. Weinheim : Campus Verlag, 2018. 727 p.

13. Floridi L., Chiriatti M. GPT-3 : Its Nature, Scope, Limits, and Consequences. *Minds and Machines*. 2020. Vol. 30. Pp. 1–14. <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1>.
14. Bender E., Gebru T., McMillan-Major A., Shmitchell S. On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? *FAccT '21: 2021. ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. 2021. Pp. 610 –623. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>.
15. Birhane A., Kalluri P., Card D., Agnew W., Dotan R., Bao M. The Values Encoded in Machine Learning Research. 2021. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2106.15590>.
16. Гулівата І. Войтко М. Трансформація логічного мислення в епоху кліпового сприйняття інформації: виклики та рішення. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2026. № 3. С. 602–612. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3\(45\)-602-612](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-602-612).
17. Кретов П., Козак Б., Кретьова О. Інформаційно-комунікаційні технології та формування соціального й екзистенційного досвіду : простір метафори. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. Вип. 18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19913246>
18. Зеленов Є., Сідаш Н. Вплив кліпового мислення на світосприйняття молодого покоління. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика : збірник наукових праць*. 2025. Т. 1. № 1. С. 45–57. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-45-57>
19. Васирина А. В., Гарнага В. А. Вигадані реальності штучного інтелекту : причини галюцинацій у великих мовних моделях. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/48540/22573.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 10.05.2026)

20. Мусієнко О. В. Етичні виклики штучного інтелекту в сучасному українському аудіовізуальному мистецтві. *Культура України*. 2025. Вип. 91. С. 111–119. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.091.12>
21. Sevostianov P., Klimushev V., Klimusheva H. Вплив штучного інтелекту на сучасні психологічні дослідження. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2024. № 3(38). С. 1025–1036. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4\(38\)-1025-1037](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-1025-1037)
22. Ляшко М. Філософія автора в епоху штучного інтелекту : від «смерті автора» до інтертекстуальної творчості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2025. № 2 (13). С. 34–38. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/13-5/14>
23. Ткач Д. І., Хоменко А. О. Епоха штучного інтелекту в журналістиці : технологічні, етичні та соціальні аспекти розвитку медіа : монографія. Київ : Університет «КРОК», 2025. 441 с.
24. Кретов П. В., Кретова О. І. Символічний ландшафт свідомості : людина між репрезентаціонізмом, функціоналізмом і релятивізмом. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2017. Вип. 12. С. 40–49. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i12.119122>
25. Іванова О., Єрмакова С., Ковальова О. Освіта в умовах цифрової трансформації суспільства. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. С. 99–103. <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2024/40/21>.
26. Чаплінська Ю. С. Функціональна модель парасоціальних взаємин. *Psychological Journal*. 2020. Вип. 6 (5). С. 66–79. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.5.6>
27. Сінько А. Трансформація інформаційної діяльності в умовах цифровізації сучасного суспільства. *Інтегровані комунікації*. 2025. Вип. 1 (19). С. 220–225. <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.128>

28. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства : теорія і практика : монографія ; В. В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко. Львів-Торунь : Ліха-Прес, 2022. 460 с.

29. Džinić I. Eccentric positionality in philosophical anthropology of Helmuth Plessner. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*. 2016. Vol. XIV No. 3. S. 395–408.